

Jana Šemberová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česká republika

Možnosti a perspektivy celoživotního vzdělávání v pozdějším věku

Výsledky dotazníkových šetření o využívání nových informačních a komunikačních technologií ve vzdělávacích programech institucí vzdělávajících seniory v Evropě

Úvod

Evropané žijí déle než kdykoliv předtím, ale zatím moc dobře nevědí, jak s tímto faktem naložit. I když si někteří myslí, že jsou na prahu éry mládí, vstupují spíše do éry stáří.

V důsledku stárnutí se mění skladba domácností, životního cyklu, historicky se proměňuje vztah mezi stářím a zaměstnáním. Lidé prožívají poměrně nové období, označované jako „dlouhé stáří“. V něm dokáží realizovat své zájmy a záliby, mohou studovat, vstupovat do programů pro „třetí věk“, v rámci celoživotního vzdělávání pobývat na univerzitách.

Senioři v programech celoživotního vzdělávání

Celoživotní vzdělávání (učení) zahrnuje veškeré vzdělávání realizované v průběhu života, od nejtělejšího dětství (formální vzdělávání) až po vzdělávání v terciárním sektoru. V něm mají nezastupitelné místo vysoké školy. Do svých vzdělávacích programů již tradičně zahrnují Univerzitu třetího věku.

Škála jejích vzdělávacích aktivit je široká, rozmanitá a vnitřně diferencovaná. Zahrnuje ucelené vzdělávací programy, kurzy s edukací v oblasti nových technologií, jazykové kurzy, aktivity na podporu fyzické a psychické kondice, programy rozvíjející sebeřízené učení v seniorském věku a v mezinárodních týmech, ale také „osvědčené“ a početně hojně navštěvované cykly populárně naučných fakultativních přednášek a doprovodných „volnočasových“ aktivit.

Univerzity třetího věku poskytují dospělým a starším lidem všeobecné, zájmové a neprofesní vzdělávání. Programově staví do popředí metodiku a didaktiku vzdělávání, výběr témat a typů kurzů, evaluaci edukačních výstupů, v řadě případů výzkumné a projektové aktivity. Překračují hranice vysoké školy a regionů, nacházejí partnery na evropských univerzitách.

Možnosti a perspektivy seniorského vzdělávání

Evropská dimenze dává vzdělávání širší perspektivu, otevírá horizonty globálnímu myšlení a interkulturnímu porozumění. Význam celoživotního učení spatřuje nejen v osvojování dalších a nových poznatků, ale také v prožitcích, zkušenostech, kritickém srovnávání, hodnocení a dialogu. Otevírá kontakty, umožňuje repocitu, setkávání, účast ve vzdělávacích programech a mezinárodních grantových aktivitách, a to bez ohledu na věk.

Prolamování tradičních věkových bariér a rolí mění pohled na zralost pro systematické vzdělávání. Centra, ústavy či instituty celoživotního vzdělávání na univerzitních a dalších pracovištích zvažují, do jaké míry lze včlenit do vzdělávacích programů a oborů Univerzity třetího věku distanční prvky, nová média a e-learning a angažovat pro tento typ vzdělávání aktivní seniory, „tutory“.

Výsledky dotazníkových šetření o využívání nových informačních a komunikačních technologií ve vzdělávacích programech institucí vzdělávajících seniory v Evropě z projektu eLiLL – e-Learning in Later Life 2006 - 2008

Projektoví partneři pěti evropských institucí (Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung (ZAWiW) na Univerzitě v Ulmu, Německo, UTA Summer University of Jyväskylä, Finsko, U3V Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česká republika, Katedra knižničnej a informačnej vedy na Univerzitě Komenského v Bratislave, Slovensko,

Universidad Permanente na Univerzitě v Alicante, Španělsko) provedli rozsáhlá dotazníková šetření o využívání nových informačních a komunikačních technologií ve vzdělávacích programech 72 evropských institucí vzdělávajících seniory. Jako nástroj k získávání údajů pro následnou obsahovou analýzu sestavili „Dotazník eLiLL“ a k hodnocení příkladů dobré praxe užívali testy a evaluační techniky.

Výsledky dotazníkového šetření od vzdělávatelů oslovených institucí při vysokých školách (UTA a Adults Education Organization nebo ve spolupráci s nimi) v České republice (32), Španělsku (17), Německu (9), Slovensku (9) a Finsku (5) prezentovali na konferenci „web4seniors“, October 4-5, 2007 na univerzitě v Ulmu.

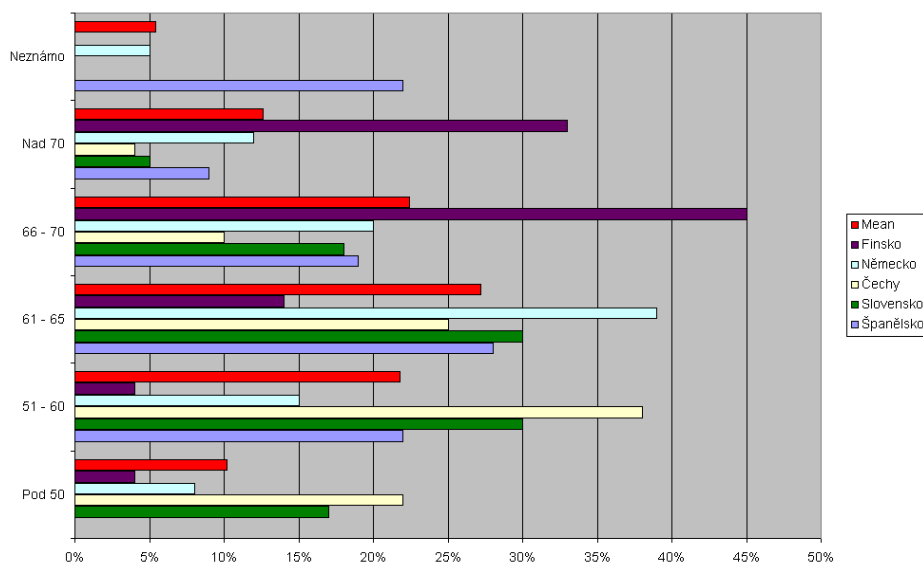
Souhrn hlavních výsledků obsahové analýzy údajů získaných z dotazníků eLiLL je uveden v následující části sdělení.

Cílová skupina studujících v dotazníkovém šetření

Sídla národních institucí v jednotlivých zemích, resp. městské aglomerace s vyšším počtem obyvatel dokládají vazbu s univerzitami a vysokými školami. Nepřímo tím specifikují soubory vzdělávajících se osob a spektrum vzdělávací nabídky. Nabídka vzdělávacích programů a kurzů s podporou informačních a komunikačních technologií je rozmanitá a diferencovaná. Aktuálně ji využívá 46.294 seniorů.

Vzdělávání je otevřené, do vzdělávacích aktivit vstupují převážně středoškoláci, ale i senioři s vysokoškolským a základním vzděláním, a to bez ohledu na věk. Věkové rozložení seniorů do skupin ukazuje následující tabulka.

Do jaké věkové skupiny patří dospělí a starší lidé, kteří se do programů Vaší instituce zapojují?

	Španělsko	Slovensko	Čechy	Německo	Finsko	Mean
Pod 50	0%	17%	22%	8%	4%	10,2%
51 - 60	22%	30%	38%	15%	4%	21,8%
61 - 65	28%	30%	25%	39%	14%	27,2%
66 - 70	19%	18%	10%	20%	45%	22,4%
Nad 70	9%	5%	4%	12%	33%	12,6%
Neznámo	22%	0%	0%	5%	0%	5,4%

Celoživotní vzdělávání je otevřené širokému spektru zájemců. Každá věková skupina má své zastoupení a naplňuje si své očekávání. Tradiční je zastoupení ve věkové skupině 61-65 let, pozoruhodné je zastoupení „nejmladších“ seniorů. Formující se generace „padesát plus“ přináší do celoživotního vzdělávání nové impulsy a ukazuje směr, jak se dál ubírat.

Informace o vzdělávání seniorů s podporou ICT poskytuje následující sdělení.

**Vzdělávají se ve Vaší instituci lidé v pozdějším věku s podporou Internetu?
Pokud "ano", prosím, vyberte oblast jeho užívání:**

	UTA Španělsko	UTA Slovensko	UTA Čechy	UTA Německo	UTA Finsko	Mean
Kurzy na užívání Internetu	65%	78%	66%	67%	40%	63,2%
Vyhledávání na Internetu	53%	22%	63%	44%	60%	48,4%
Platforma pro sebe prezentaci	18%	22%	25%	44%	40%	29,8%
Dálkové vzdělávání	12%	0%	3%	11%	0%	5,2%
Online distanční vzdělávání	29%	0%	28%	22%	0%	15,8%
Internet jako platforma komunikace	35%	33%	19%	11%	0%	19,6%
Vzdělávací platformy (Moodle, atd.)	12%	0%	3%	11%	0%	5,2%
Jiné	6%	11%	6%	11%	0%	6,8%

Výrazné zastoupení podpory Internetu ve vzdělávání seniorů (74% oslovených institucí zmiňuje, že Internet k výuce využívá, 25% nikoliv) je zřejmé. Technologická základna UTA a institucí vzdělávajících dospělé a starší osoby je standardně až nadstandardně vybavená, avšak způsob jejího využívání v seniorském vzdělávání není srovnatelný. Ovlivňuje to řada okolností, které jsou v řadě zemí a institucí shodné nebo podobné. Je to např. rozdílná schopnost seniorů participovat na světě informací a využívat je v nových situacích, nebo atraktivnější nabídky humanitních, společenských a přírodovědných oborů před technickými, kde výuka prostřednictvím Internetu není zdaleka tak častá. Pokud je v nabídce kurzů výuka s ICT zastoupena, pak oslovuje seniory s vyššími digitálními kompetencemi.

Za jakým účelem používají senioři ve Vaší instituci nové informační a komunikační technologie?

	UTA Španělsko	UTA Slovensko	UTA Čechy	UTA Německo	UTA Finsko	mean
tvorba textů	41%	78%	78%	78%	80%	71%
zpracovávání obrázků	12%	78%	69%	78%	20%	51%
zpracovávání statistických údajů	0%	56%	44%	44%	40%	37%
vyhledávání na Internetu	53%	89%	78%	89%	60%	74%
výzkum založený na Internetu	12%	11%	44%	67%	20%	31%
e-mail	47%	78%	75%	89%	60%	70%
Dialog	24%	44%	44%	56%	20%	38%
diskusní fora	24%	33%	34%	56%	0%	29%
seznam adres k posílání společné pošty-mailing lists	29%	33%	44%	67%	20%	39%
Webkamera s Meeting a podobně	0%	11%	38%	44%	0%	19%
vzdělávací prostředí jako Moodle, First Class, apod.	12%	11%	25%	33%	0%	16%
Další	0%	11%	3%	22%	0%	7%

Senioři nejčastěji využívají informační a komunikační technologie při vyhledávání informací na Internetu, při tvorbě textů a obrázků, k odesílání e-mailů a také při práci s daty a jejich statistickém zpracovávání a vyhodnocování. Zmíněná úroveň dovedností a kompetencí jim umožňuje aktivní vstup do národních a evropských programů a projektů. Přes webové kamery komunikují jen v malé míře, ICT prostřednictvím vzdělávací platformy podmíněně náročným technickým vybavením instituce a znalostmi problematiky, využívají zřídka.

Nedostatek finančních prostředků v terciárním sektoru, vysoká míra závislosti na státním financování a nízká podpora dotací ze soukromých zdrojů omezují jeho rozvoj. Rozdíl ve vybavení seniorských domácností aktuálními ICT (PC, Internet), nižší úroveň digitálních

kompetencí u seniorů a v neposlední řadě malá připravenost pedagogů a lektorů zvládat vývojová specifika učení u dospělých v pozdějším věku, zabraňují seniorům vstup do celoživotního vzdělávání, jehož jsou řádnými účastníky.

Vzdělání patří k základním právům člověka bez ohledu na jeho věk. Je-li skutečně přístupné i pro starší lidi, pak poskytování práva na vzdělávání cestou patřičných dotací a vhodných programů vztahujících se na všechny oblasti vzdělávání, se týká i jich.

Při poskytování vzdělávacích programů starším lidem spatřují instituce problémy uvedené v odpovědích u následujících dvou otázek.

V čem spatřujete problémy používáním ICT při vzdělávání seniorů ve Vaší instituci?

	UTA Spaňelsko	UTA Slovensko	UTA Čechy	UTA Nemecko	UTA Finsko	mean
nedostatek přístupu k Internetu v instituci	1,0	3,2	1,5	1,1	5,0	2,4
nepřiměřená technická infrastruktura	4,3	3,0	2,1	1,3	5,0	3,2
nedostatečná technická podpora	3,7	2,5	2,1	1,6	5,0	3,0
nepřiměřené informace o užívání informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání	2,0	2,0	1,9	1,9	5,0	2,6
nepřiměřené finanční zdroje ze strany instituce	4,3	5,0	2,6	1,7	5,0	3,7
obtíže v získávání kvalifikovaných lektorů	4,5	1,7	2,5	1,3	5,0	3,0
vnitřní neochota učitelů	2,0	1,0	2,1	1,1	5,0	2,2
jazykové bariéry moderátorů / vyučujících	2,0	1,0	1,9	0,6	5,0	2,1
nepoužitelnost příslušných obsahů výuky pro starší studenty	4,0	1,0	2,0	1,2	5,0	2,6
nepoužitelnost příslušných vyučovacích metod pro starší studenty	4,0	1,3	2,3	1,2	5,0	2,8
Jiné	5,0	0	3,7	0	5,0	3,4

Nejčastější problémy v realizaci vzdělávacích programů, kurzů i projektů podporou Internetu a nových ICT určených specificky seniorům jsou vpředložené nabídky možností spatřovány v nepřiměřených, resp. nedostatečných finančních zdrojích a dotacích (mean 3,7), v nedostatečné technologické infrastruktuře určené ke vzdělávání seniorů (mean 3,2), malé technické podpoře (mean 3,0) a v obtížích při získávání kvalifikovaných pedagogů a lektorů (mean 3,0).

„Kategorie „jiné“ problémy nejsou blíže specifikovány, jejich interpretace náleží národním týmům eLiLL se znalostí zkoumané problematiky v dané zemi a v plné šíři.

Kde podle Vašich zkušeností spočívají problémy v ICT podporovaných vzdělávacích aktivitách určených pro seniory?

	UTA Španelsko	UTA Slovensko	UTA Čechy	UTA Německo	UTA Finsko	mean
žádný nebo malý přístup k Internetu mimo instituci	4,0	3,2	3,8	2,6	3,7	3,5
nedostatek technických zručností	4,5	3,6	3,5	3,2	3,3	3,6
nepřiměřené informace o prospěchu z ICT	4,0	2,5	3,4	2,4	3,0	3,1
nedostatečné finanční zdroje ze strany studentů	4,0	4,1	3,3	2,1	3,0	3,3
vnitřní odpor studentů k technickým problémům	4,7	3,1	3,6	2,4	4,0	3,6
obsahy učení, nezajímavé pro starší lidi	4,5	1,7	2,5	1,7	2,5	2,6
odstoupení od aktivit z důvodu nepřiměřeného vedení	3,0	1,7	2,6	1,7	1,0	2,0
“vyloučení” žen z aktivit vzhledem k nedostatečné pozornosti k problémům pohlaví	4,0	1,3	1,8	1,6	1,7	2,1
jazykové bariéry studentů	2,0	1,8	2,2	1,2	2,5	1,9
jiné	5,0	0	0	0	0	1,0

Na základě zkušeností institucí a výpovědi přímých vzdělávatelů je patrné, že senioři mají z informačních a komunikačních technologií obavy a strach, že jim v učení s podporou ICT činí překážky malé technické dovednosti a nedostatečná motorická zručnost (často uvádějí prvopočáteční obtížnější zvládnutí „počítačové myši“). K elektronickému učení pociťují dokonce odpor (mean 3,6). Vzdělávatelé v institucích dále uvádějí, že seniorům chybějí digitální kompetence, technické předpoklady a dovednosti (mean 3,6), že mají malý nebo omezený přístup k Internetu (mean 3,4) a malé povědomí a znalosti o výstupu učení a výhodách, které jim počítačová a informační gramotnost do dalšího života přinese (mean 3,1). Za další problémy považují omezený finanční vklad do sebevzdělávání v pozdějším věku (mean 3,3). V obsahu a méně zajímavých formách učení vidí problémy další (mean 2,6)

V čem vidíte na základě vlastních zkušeností se vzděláváním seniorů výhody v používání ICT ve vzdělávacích programech určených pro seniory?

	UTA Španelsko	UTA Slovensko	UTA Čechy	UTA Německo	UTA Finsko	mean
v ověřování a užívání nových pojmů	4,0	2,7	4,1	2,1	0	3,2
zlepšení kvality nabízených programů prostřednictvím užívání nových metod	4,0	3,8	4,2	1,9	0	3,5
šíření vzdělávacích nabídek vaší institucí	4,0	4,0	4,0	1,9	3,0	3,4
šíření vzdělávacích programů prostřednictvím spolupráce s jinými institucemi v oblasti vzdělávání	4,3	3,7	3,8	1,7	3,0	3,3
rozšiřování informačního řetězce	4,3	4,3	3,2	1,8	4,0	3,5
šíření oblasti aktivit do jiných regionů	4,0	3,5	3,3	1,4	5,0	3,5
internacionalizace	5,5	3,7	2,5	1,6	5,0	3,4
hledání nových sponzorů	4,0	2,0	1,6	0,8	0	2,1
zlepšení image	2,0	4,0	4,2	2,3	0	3,1
získávání nových studentů	5,0	4,0	3,9	2,2	0	3,8
získávání nových učitelů a expertů	5,0	3,0	3,1	1,7	0	3,2
učení nezávisle na čase	5,0	4,3	3,2	1,4	0	3,5
učení nezávisle na místě	5,0	4,5	2,8	1,1	0	3,3
finanční úspory na infrastruktuře při kurzech na síti	0	3,0	2,2	1,1	0	2,1
jiné	5,0	4,0	0	0	0	4,5

Vzdělávání starších lidí s podporou ICT je přínosné pro seniory i vzdělávající instituce. Hlavní přínos instituce spatřují v získávání nových studentů a zájemců o celoživotní

vzdělávání mean 3,8), ve zlepšení kvality nabízených programů s ICT (mean 3,5), v rozšiřování informačního řetězce (mean 3,5) a šíření oblasti aktivit do jiných regionů (mean 3,5). Význam spatřují také v učení nezávislém na čase (3,5). Nejmenší přínos pro instituci představuje realizace vzdělávacích programů s ICT ve finančních úsporách v oblasti infrastruktury (místnosti, aj) při kurzech na síti (mean 2,1) a při vyhledávání sponzorů (mean 2,1).

Co přináší seniorům vzdělávání v pozdějším věku v oblasti komunikačních a informačních technologií?

	UTA Španělsko	UTA Slovensko	UTA Čechy	UTA Německo	UTA Finsko	mean
otevírání nových oblastí aktivity	4,9	4,5	4,6	2,9	5,0	4,4
zlepšený přístup vzdělávacích programů k lidem s omezenou pohyblivostí	4,0	4,1	4,2	2,6	5,0	4,0
získání mediální obratnosti	4,7	4,2	3,8	2,9	0	3,9
komunikace s jinými osobami zajímajícími se o informační a komunikační technologie	5,0	4,1	4,1	3,0	0	4,1
snadnější výměna s jinými lidmi zajímajícími se o předmět	4,5	3,8	4,1	3,0	4,0	3,9
zlepšení porozumění pro způsob života mladších generací	4,0	4,0	4,0	2,2	5,0	3,8
možnost mezigenerační komunikace	4,0	3,9	4,0	1,9	0	3,4
učení nezávisle na čase	4,5	4,2	3,3	2,3	0	3,6
učení nezávisle na místě	4,5	4,2	3,3	2,6	0	3,6
snížení vnitřního odporu k novým technologiím	4,5	4,5	4,0	2,4	4,0	3,9
přídavný zdroj informací	4,8	4,0	4,2	3,2	5,0	4,3
zlepšení sociálního spoluurčení	3,0	3,8	4,0	3,2	2,0	3,2
zvýšení znalosti a zájmu o jiné kultury a země	4,5	2,8	3,7	2,8	2,0	3,2
zvýšený zájem o jazyky	2,0	3,2	3,4	3,2	0	2,5
jiné	5,0	0	0	0	0	5,0

Vzdělávání v oblasti nových komunikačních a informačních technologií prokazatelně obohacuje zájemce o vzdělávání i v pozdějším věku. Přes prvotní překážky a problémy, které jim působí a které překonávají, svůj pozitivní přínos jasně prokazují.

Z výsledků rozsáhlého dotazníkového šetření vyplynulo, co vzdělavatelé považují u seniorů při vzdělávání v ICT za přínosné. Především to, že jim vzdělávání v oblasti ICT otvírají nové a další oblasti poznávání a aktivit (mean 4,4), že obohacují zdroj informací (mean 4,3), umožňují jim komunikaci s lidmi společných i specifických zájmů o ICT (mean 4,1), zlepšují přístup ke vzdělávání osobám se sníženými pohybovými schopnostmi (mean 4,0) a mírní obavy z nových technologií (mean 3,9).

Závěr

Moderní informační a komunikační technologie jsou významným nástrojem k podpoře kvality vzdělávání. Nabízejí příležitost ke zlepšení obsahu vzdělávacích programů, metod výuky a ke zlepšení dostupnosti celoživotního vzdělávání i pro seniory. Požadavky na kvalitu a obsah vzdělávání a odpovídající požadavky na profilaci pedagogických pracovníků, didaktické přístupy, vhodná metodika a posílení zájmu mladších odborníků o práci se seniory, naznačují směr ve vzdělávání dospělých i institucí. Spolu s finančními zdroji a mechanismy, jež z institucí činí základní prvek vzdělávání regionu, zabezpečují aktivním seniorům vstup do celoživotního vzdělávání.

Vizí pro celoživotní vzdělávání je poskytnout všem skupinám populace v průběhu celého života získávat kompetence potřebné pro uplatnění v pracovním, občanském i osobním životě.